

Creatief hergebruik in Berlijn

AUTEUR Trijntje Tilstra
FOTOGRAFIE Jan van Duppen

Niemand is er blij mee, maar elke stad heeft braakliggende terreinen of vervallen leegstaande gebouwen waarvan onduidelijk is wat er mee gebeurt. Jan van Duppen deed onderzoek naar de betekenis en potentie van deze plekken in Berlijn, op een plek waar zolang het niet bebouwd wordt, veel activiteiten plaatsvinden die van grote waarde zijn voor bewoners.

In zijn afstudeerscriptie 'The Cuvrybrache as Free Place' (2010) legt Van Duppen met interviews, observaties en foto's bloot wat de braakliggende Cuvrybrache voor zijn gebruikers betekent. Daarnaast wil hij met het onderzoek achterhalen hoe de activiteiten, verhalen en percepties in verhouding staan tot het neoliberale nieuwbouwproject 'Media Spree'. Al lezende is het niet moeilijk deze interessante plek in West-Berlijn voor te stellen: de treffende quotes, prachtige foto's en prettige schrijfstijl nemen je moeiteloos mee naar dit dynamische braakliggende terrein aan de oever van de Spree.

De casestudie in Berlijn is niet voor niets gekozen: de geschiedenis en economische ontwikkelingen hebben diepe sporen in de stad achtergelaten. Na de Tweede Wereldoorlog werd Berlijn in tweeën verdeeld door de Muur en naast de resten zijn nog steeds veel onbestemde gebieden en lege kantoren te vinden.

De Cuvrybrache is één van die braakliggende terreinen. Het is een voormalig haventerrein in de wijk Kreuzberg dat al vijftien jaar op een nieuwe bestemming wacht. Tegenwoordig is het gebied in handen van projectontwikkelaar IVG, die er een groot kantorencomplex met lofts en een hotel wil bouwen. Dit plan, 'Neue Spreeseicher' genaamd, is onderdeel van 'Mediaspree', een liberaal herontwikkelingsproject dat het creëren van een mediacluster op deze plek tot doel heeft. De interesse van bedrijven blijft echter uit, en zolang omsluit een hek het verwilderde terrein.

Ondertussen hebben gebruikers het hek opengeboken en zich het terrein helemaal eigen gemaakt. En niet zonder succes: Voor veel mensen heeft de plek grote waarde. Er wordt gewandeld, gesport, graffitikunst gemaakt, gebarbecued, geblowd, muziek gemaakt, groente verbouwd maar vooral 'gechilld'. 'Vrijheid' is het sleutelwoord in de Cuvrybrache, en vrijwel alle quotes van de geïnterviewde gebruikers passen hierbij, bijvoorbeeld de respondent die de plek 'Kinderspielplatz für Große' noemt. Verder is de plek een belangrijke ontmoetingsplek voor diverse subculturen. Van Duppen gaat uitvoerig in op de belangrijkste drie: de graffiti-scene, de guerilla gardeners (stedelijke moestuinen) en de fotografie- en

filmgroepen. Om verschillende redenen leent de Cuvrybrache zich hier uitstekend voor: er is weinig toezicht, veel muren waarop de graffiti-kunswerken goed zichtbaar zijn voor treinreizigers, er is genoeg ruimte voor een moestuin, en het heeft een rauw karakter dat een mooi decor vormt voor foto- en filmbeelden. Ondanks dat het tijdelijke projecten zijn, vormen ze een zichtbaar protest tegen de nieuwbouwplannen.

Volgens Van Duppen is er nog maar weinig kwalitatief onderzoek gedaan naar braakliggende terreinen en gebouwen, door de auteur ook wel 'informele openbare ruimtes' genoemd. Volgens hem draagt de uitgebreide analyse bij aan onderzoek naar betekenissen van plekken, en zet het vraagtekens bij de vaak negatieve benadering van braakliggende terreinen. Volgens Van Duppen bieden deze plekken enorm veel kansen en vormen ze een alternatief voor de 'formele' openbare ruimtes. Hiermee maakt Van Duppen meteen zijn belangrijkste punt: Het onderzoek is een pleidooi voor het loslaten van de drang om alles in de stad strak te plannen, in te richten en een duidelijke functie te willen geven. Hij pleit voor 'vrije' plekken, los van regels die bepaald sociaal gedrag opleggen. Dit doet Van Duppen overtuigend en uitgebreid, met een heldere opbouw van hoofdstukken en sterke relatie tussen theorie en empirie. Bovendien is het enthousiasme van de auteur af te lezen. Treffend hiervoor zijn de tentoonstelling en excursie die hij naar aanleiding van het onderzoek heeft (mede) georganiseerd. Een hoofdstuk hierover heeft hij als extraatje aan de scriptie toegevoegd.

Het kleurrijke rapport laat zien dat braakliggende terreinen niet per se lelijk en duur hoeven te zijn

Van Duppen wil met het onderzoek kunstenaars en de bewoners die tegen het 'Neue Spreeseicher' plan zijn een stem geven. Zij hebben het terrein getransformeerd naar een vrijplaats voor een scala aan activiteiten (zowel legaal als illegaal), die passen bij de 'do it yourself' mentaliteit van de creatieve Berlijners. Gebruikers krijgen de kans om er een eigen plek te creëren, waar ze de vrijheid hebben zichzelf te zijn en te doen en laten wat ze willen. Dit vormt tezamen met de verhalen en beelden die Van Duppen verzameld heeft een levendig protest tegen de nieuwbouwplannen.

Wel moet worden gerealiseerd dat Van Duppen weinig aandacht

De Cuvrybrache: een braakliggend terrein dat functioneert als informele openbare ruimte

schenkt aan het feit dat andere bevolkingsgroepen minder op dergelijke 'vrije plekken' zitten te wachten dan de vrij homogene groep (creatieve jongeren) die de Cuvrybrache bezoekt. Ouderen en gezinnen bijvoorbeeld komen er nauwelijks, en toeristen nemen alleen voorzichtig een kijkje en gaan dan weer weg. Door de illegaliteit, de ontoegankelijkheid door het hek ende onzichtbaarheid door de insluiting van hoge gebouwen sluit de Cuvrybrache deze groepen grotendeels uit en heeft het niet de speciale waarde die het voor de eerdergenoemde kunstenaars en bewoners wel heeft.

De projectontwikkelaar is eveneens minder blij met de transformatie van zijn terrein naar een vrijplaats die gebruikt wordt voor tal van activiteiten. Niet alleen is er sprake van graffiti- en zwerfafvalproblemen, ook bestaat er de (terechte) angst voor groot protest tegen de bestemmingsplannen. Deze botsing tussen gebruik en beleving van gebruikers en de visie van beleidsmakers en (hier verwijst Van Duppen naar socioloog Lefebvre's 'lived' en 'conceived' space) komt zichtbaar tot uiting in het hek dat herhaaldelijk opengebroken is. Het is dan ook jammer dat projectontwikkelaar IVG niet inging op een interviewverzoek van de auteur, zodat hij het moest doen met beleidsdocumenten en gesprekken met een planner van de gemeente. Hierdoor blijft ook onduidelijk of en wanneer er nog gebouwd gaat worden, oftewel hoelang deze bijzondere 'free place' nog bestaat.

Om het antwoord op de onderzoeksvraag te krijgen – wat betekent de plek voor de gebruikers- hoeft men niet tot het slot te wachten. De plek betekent veel en is van grote sociaal-culturele waarde voor de wijk en diverse subculturen uit de hele stad. Van Duppen had hier aan toe kunnen voegen dat deze waarde vooral voor de bezoekers groot is en dat een dergelijke (non) inrichting niet overal zal werken. Sommige doelgroepen, zoals ouderen, hebben nou eenmaal behoefte duidelijkheid, of op zijn minst toegankelijkheid en veiligheid.

Van Duppen roept beleidsmakers en planologen op om op plekken zoals zulke braakliggende terreinen ter plaatse de betekenis te gaan onderzoeken in plaats van de stad vanaf het bureau 'in te vullen'. Dit betekent een grote omslag in denken. Langzamerhand komen begrippen als gebruik en beleving steeds meer terug in beleid. Het lezen van dit onderzoek kan de overheden goed helpen bij deze omslag. Braakliggende terreinen en leegstaande gebouwen zijn duur, lelijk en vooral erg leeg doordat er niks gebeurt. Van Duppen geeft genoeg inspiratie om hier iets aan te doen, of nog beter: om de burger hier iets aan te laten doen.

Jan van Duppen (2010) *The Cuvrybrache as Free Place, The diverse meanings of a wasteland in Berlin*. Utrecht: Universiteit Utrecht